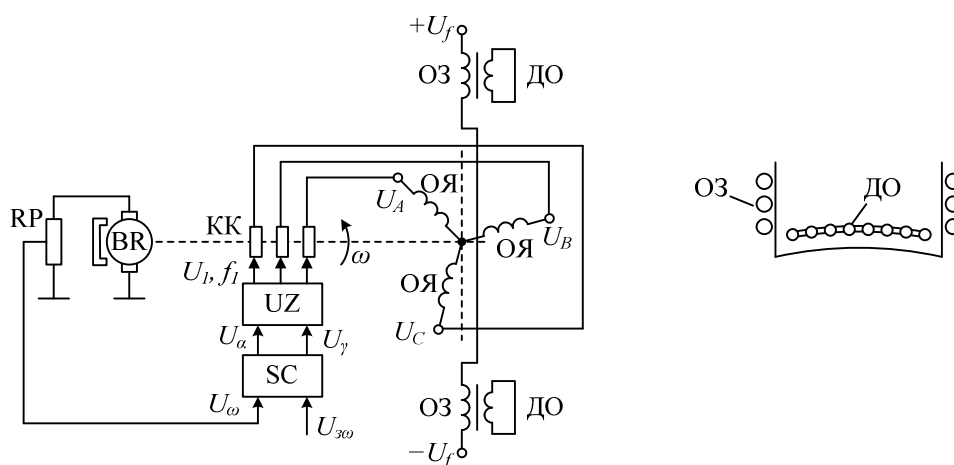

Д. І. МОРОЗОВ, канд. техн. наук, доц., доцент кафедри АЕМС, ДонДТУ, Лисичанськ;
І. С. ШЕВЧЕНКО, канд. техн. наук, проф., професор кафедри АЕМС, ДонДТУ, Лисичанськ

АСИНХРОННІ РЕЖИМИ БЕЗКОЛЕКТОРНОГО ДВИГУНА ПОСТІЙНОГО СТРУМУ НА БАЗІ ЯВНОПОЛЮСНОЇ СИНХРОННОЇ МАШИНИ ОБЕРНЕНОЇ КОНСТРУКЦІЇ

У якірній обмотці нормальної машини постійного струму (МПС) при змінній швидкості протікають такі ж процеси, як і у якірній обмотці явнополіусної синхронної машини (СМ) оберненої конструкції при відповідному частотному управлінні останньою [1]. Відмінність лише в тому, що асинхронні режими в першій виникають тільки в динаміці, а в другій – при невідповідному управлінні частотою напруги ротора. Через те, що швидкість обертання магнітного потоку відносно якоря у першому випадку жорстко зв'язана з частотою обертання останнього завдяки колектору як перетворювачу частоти, а незалежний перетворювач частоти, що живить обмотку якоря, яка розміщена на роторі СМ, може мати частоту не жорстко пов'язану з частотою обертання ротора. Функціональна схема безколекторної машини постійного струму (БКМПС) показана на рисунку 1.

$U_{\omega 0}, U_{\omega}$ – сигнали завдання на рівень швидкості ротора та фактичної швидкості відповідно;

U_{α}, U_{γ} – сигнали управління частотою (U_{α}) та амплітудою (U_{γ}) якірних напруг МПС;

U_1 (U_A, U_B, U_C) – якірні напруги; U_f – напруга збудження;

SC – система керування; UZ – перетворювач частоти; BR – датчик швидкості ротора;

KK – контактні кільця; O3, OYA, DO – обмотки збудження, якоря, демпферна на полюсах відповідно

Рис. 1 Функціональна схема БКМПС

Асинхронні режими у двигуні протікають коли роторний магнітний потік (обмотки якоря) не є нерухомим у просторі, тобто рухається відносно ротора у зворотному напрямку або повільніше, ніж сам ротор.

У цих режимах на валу машини генерується декілька моментів, а саме:

1) взаємодією (трансформаторною) магнітного потоку якірних обмоток, що рухається у просторі, з обмоткою збудження (O3) і демпферними (DO), які знаходяться на нерухомих полюсах – так званий **асинхронний** момент;

2) взаємодією магнітних потоків полюсів і якірної обмотки – так званий **синхронний** момент;

3) взаємодією магнітного потоку якірної обмотки з явнополіусною конструкцією полюсів на статорі – так званий **реактивний** момент;

4) взаємодією магнітного потоку полюсів з замкненою рухомою якірною обмоткою – так званий момент **динамічного гальмування**.

При аналізі цих складових моменту приймемо такі спрощуючі припущення:

1) усі обмоткові параметри незмінні;

2) напруги перетворювача частоти синусоїдальні перемінної частоти $f_1 = f_{1H} \cdot \alpha$ та амплітуди $U_m(f_1)$, де $\alpha = f_1/f_{1H}$ – відносне значення цієї частоти;

3) магнітна система машини ненасичена;

4) магнітні потоки полюсів і якоря розподілені у просторі синусоїдально.

При прийнятих припущеннях вирази для вказаних складових моменту можна одержати, використовуючи принцип суперпозиції.

Асинхронний момент визначається активними втратами в замкненій обмотці збудження і демпферних від рухомого у просторі якірної потоку. Виходячи з теорії двох реакцій, вторинну систему ОЗ та ДО при розрахунках можна подати різними опорами по повздожній і поперечній осях відповідно: r_f ; $x_f \cdot \alpha$; r_{Dd} ; $x_{Dd} \cdot \alpha$; r_{Dq} ; $x_{Dq} \cdot \alpha$. Схема заміщення для цього випадку наведена на рисунку 2. Ключ К забезпечує замкнений або розімкнений стан ОЗ (без струму збудження). На схемі позначено:

r_1 , x_1 – активний та реактивний (від потоку розсіяння при номінальній частоті f_{1H}) опір якірної обмотки;

x_{ad} , x_{aq} – реактивні опори якірної обмотки від робочого потоку по повздожній та поперечній осях відповідно ($f_1 = f_{1H}$);

r_f , x_f – активний та реактивний опори обмотки збудження;

r_{Dd} , x_{Dd} , r_{Dq} , x_{Dq} – активні та реактивні опори демпферної обмотки по повздожній і поперечній осях відповідно.

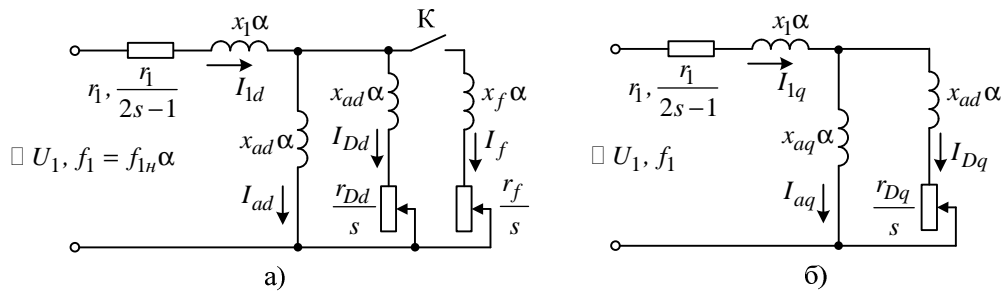

Рис. 2 Схема заміщення для розрахунку асинхронного моменту:
а – по повздожній осі «d»; б – по поперечній осі «q»

Оскільки вторинна система (ОЗ, ДО) несиметрична, то пульсуючі поля цих обмоток приходиться розкласти на рухомі поля з прямим слідуванням і зворотнім та розглядати їх дію окремо. Опори r_1 і $r_1 / (2s - 1)$ якраз і відповідають такому підходу (перше – прямому, друге – зворотному).

Необхідно наголосити, що оскільки реалізується частотне регулювання двигуном, то раціонально використовувати не відносне ковзання $s = \Delta\omega / \omega_0$, а абсолютне $\beta = \frac{\Delta\omega}{\omega_{0H}} = \frac{\Delta\omega}{\omega_0 / \alpha} = s\alpha$.

Виходячи із схеми заміщення (рис. 2), напруги на намагнічувальному контурі якірної обмотки машини (ЕРС E_d , E_q), а значить, і на еквівалентних обмотках полюсів по відповідних осях, що приведені до числа витків і частоти двофазної обмотки якоря, можна подати так:

$$\begin{cases} \dot{E}_d = \dot{E}_1 + \dot{E}_3 = Z_{ad1} \cdot \dot{I}_1 + jZ_{ad3} \cdot \dot{I}_3; \\ \dot{E}_q = -j\dot{E}_1 + j\dot{E}_3 = -j\dot{I}_1 \cdot Z_{aq1} + j\dot{I}_3 \cdot Z_{ad3}, \end{cases} \quad (1)$$

де $\dot{E}_1$, $\dot{I}_1$, Z_{ad1} – ЕРС, струм і опір прямого слідування;

$\dot{E}_3$, $\dot{I}_3$, Z_{ad3} – ЕРС, струм і опір зворотного слідування;

$$Z_{ad1} = Z_{ad3} = Z'_{ad} = \frac{1}{\frac{1}{jx_{ad} \cdot \alpha} + \frac{1}{\frac{r_a}{s} + jx_{ad} \cdot \alpha} + \frac{1}{\frac{r_{Dd}}{s} + jx_{Dd}}}; \quad (2)$$

$$Z_{aq1} = Z_{aq3} = Z'_{aq} = \frac{1}{\frac{1}{jx_{aq} \cdot \alpha} + \frac{1}{\frac{r_{Dq}}{s} + jx_{Dq} \cdot \alpha}}. \quad (3)$$

Тоді складові якірної струму одержимо у такому вигляді:

$$\dot{I}_1 = \frac{\dot{I}_d + j\dot{I}_q}{2}; \quad \dot{I}_3 = \frac{\dot{I}_d - j\dot{I}_q}{2}, \quad (4)$$

а ЕРС

$$\begin{cases} \dot{E}_1 = i_1 \frac{Z'_{ad} + Z'_{aq}}{2} + i_3 \frac{Z'_{ad} - Z'_{aq}}{2}; \\ \dot{E}_3 = i_1 \frac{Z'_{ad} - Z'_{aq}}{2} + i_3 \frac{Z'_{ad} + Z'_{aq}}{2}. \end{cases} \quad (5)$$

Напряга $\dot{U}_1$, що підводиться до яірної (роторної) обмотки, має, природно, пряме слідування, частоту $f_1 = f_{1H} \cdot \alpha$ синусоїдального характеру та врівноважена ЕРС $\dot{E}_1$ і падінням напруги від струму $\dot{I}_1$ прямого слідування:

$$\dot{U}_1 = \dot{E}_1 + \dot{I}_1 (r_1 + jx_1 \cdot \alpha). \quad (6)$$

Падіння ж напруг від струму зворотного слідування $\dot{I}_3$, що мають частоту $f_1(2s-1)$, врівноважені ЕРС $\dot{E}_3$, тобто:

$$0 = \dot{E}_3 + \dot{I}_3 \left(\frac{r_1}{2s-1} + jx_1 \cdot \alpha \right). \quad (7)$$

Використовуючи (1–6), виразам складових струмів яірних обмоток, можна надати такого вигляду:

$$\begin{cases} \dot{I}_1 = \dot{U}_1 \frac{Z'_{d3} + Z'_{q3}}{Z'_{d1}Z'_{q3} + Z'_{d3}Z'_{q1}}; \\ \dot{I}_3 = -\frac{Z'_{d1} - Z'_{q1}}{Z'_{d3} + Z'_{q3}} \dot{I}_1, \end{cases} \quad (8)$$

$$\text{де } Z'_{d1} = Z'_{ad} + r_1 + jx_1 \cdot \alpha; \quad Z'_{q1} = Z'_{aq} + r_1 + jx_1 \cdot \alpha; \quad (9)$$

$$Z'_{d3} = Z'_{ad} + \frac{r_1}{2s-1} + jx_1 \cdot \alpha; \quad Z'_{q3} = Z'_{aq} + \frac{r_1}{2s-1} + jx_1 \cdot \alpha. \quad (10)$$

Момент на валу машини є сумою двох складових:

$$M_a = M_1 + M_2 = I_1^2 \frac{r'_{2e}}{s} + I_3^2 \frac{r_1}{2s-1}, \quad (11)$$

де r'_{2e}/s – дійсна частина комплексу еквівалентного опору Z'_{2e} обмоток на головних полюсах машини:

$$Z'_{2e} = \frac{1}{2} \left[(Z'_{ad} + Z'_{aq}) - \frac{(Z'_{ad} - Z'_{aq})^2}{Z'_{d3} + Z'_{q3}} \right].$$

Взаємодію магнітних потоків яірної обмотки та збудження (так званий **синхронний момент**) можна описати відомою формулою

$$M_{cx} = \frac{3}{2} p_n \frac{x_{ad}}{\omega_{0H}} \bar{I}_1 \cdot \bar{I}_2, \quad (12)$$

де $\bar{I}_1, \bar{I}_2$ – узагальнені вектори струмів вказаних обмоток відповідно.

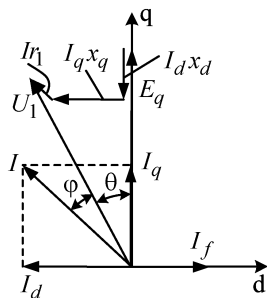

Рис. 3 Векторна діаграма БКМПС з врахуванням активного опору статора

Оскільки векторний добуток вимагає знання просторового кута між потоками, то його можна визначити з векторної діаграми (рис. 3). З неї можна визначити величини струмів яірної обмотки по осях «d» і «q» [2]:

$$\begin{cases} I_d = \frac{1}{Z_d} [U_1 \cos(\theta + \delta) - E_0 \cos \delta]; \\ I_q = \frac{1}{Z_q} [U_1 \sin(\theta + \delta) - E_0 \sin \delta], \end{cases} \quad (13)$$

де E_0 – величина ЕРС, що наводиться в обмотці якоря потоком ОЗ;

Z_d – величина опору яірної обмотки по осі «d» в режимі к.з.,

$$Z_d = \sqrt{r_1^2 + (x_d \alpha)^2}, \quad \sin \delta = r_1 / Z_d, \quad \cos \delta = x_d \alpha / Z_d.$$

Величину кута δ можна сприйняти як показник впливу r_1 на синхронний момент. В реальних БКМПС ця величина не перевищує $15^\circ \div 20^\circ$ при номінальній частоті.

Фактично величина моменту M_{cx} визначається електромагнітною потужністю, що «працює» в зазорі:

$$M_e = P_e / \omega_0; P_e = P_\delta - \Delta P_1 = mU_1 I_1 \cos \phi_1 - mI_1^2 r_1, \quad (14)$$

де P_δ , ΔP – активна потужність, що споживається машиною від джерела та втрати в її якірній обмотці відповідно,

$$\Delta P = \frac{3}{Z_d} [U_1^2 - E_0^2 - 2U_1 E_0 \cos \theta] \sin \delta; \quad (15)$$

$$M_{cx} = \frac{3}{Z_d} [U_1 E_0 \sin(\theta + \delta) - E_0^2 \sin \delta]. \quad (16)$$

Як видно з (16) кут δ , тобто наявність r_1 , «зсовує» криву $M_{cx}(\theta)$ вліво та вниз в область генераторних (гальмівних) моментів. Враховуючи, що максимальний генераторний момент за рахунок втрат в якірній обмотці більший ніж двигунний, середнє значення M_{cx} за кожний оберт ротора буде мати гальмівний характер. Необхідно наголосити, що кут θ при асинхронному русі ротора є функцією не тільки навантаження, а й швидкості ротора ($\theta = p_n \omega t$) та часу. Тому M_{cx} машини при перемінній швидкості буде мати пульсуючий характер зі змінною частотою $f_m = p_n \omega / 2\pi = var$ (рис. 4). На рисунку 4 наведені залежності змінення синхронного момента від часу при різних фіксованих частотах напруги живлення і швидкостях з забезпеченням незмінного абсолютного ковзання. При розрахунку якости електричних параметрів БКМПС прийняті значення параметрів синхронного двигуна СМ 136-8 ($P_n = 146$ кВт, $n_n = 750$ об/мин, $U_n = 380$ В, $I_n = 312$ А, $J = 21,75$ кгм²). Струм обмотки збудження машини прийнято номінальним (тобто ЕРС E_0 пропорційна швидкості обертання ротора, $\omega^* = \alpha - \beta$). Закон змінення напруги якоря прийнято пропорційним частоті $U_1 \equiv \alpha$.

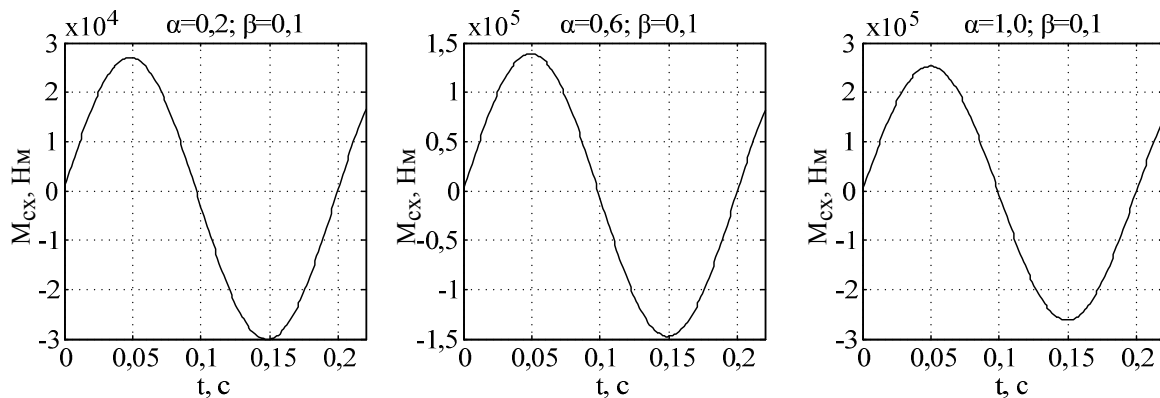

Рис. 4 Процеси змінення синхронного моменту при $\beta = 0,1$ і різних α

Реактивний момент M_p , що генерується взаємодією потоку якоря з магнітопроводом статора машини, що має явнополюсну конструкцію, визначається також електромагнітною потужністю в зазорі. Використовуючи попередній підхід, після перетворень маємо

$$M_p = \frac{3}{\omega_0} \left[\left(\frac{E_{qq}}{Z_q} - \frac{E_0}{Z_d} \right) U_1 \sin(\theta + \delta) - \left(\frac{E_{qq}^2}{Z_q} - \frac{E_0^2}{Z_d} \right) \sin \delta \right], \quad (17)$$

де Z_q – величина головного опору якірної обмотки по поперечній осі в режимі к.з.,

$$Z_q = \sqrt{r_1^2 + (x_q \alpha)^2};$$

E_{qq} – еквівалентна ЕРС явнополюсної БКМПС, якщо розглядати її як неявнополюсну з синхронним опором, що дорівнює x_q реальної явнополюсної машини,

$$E_{qq} = E_0 + I_d (x_d - x_q) \alpha = E_0 \left(\frac{x_q}{x_d} \right) + \left(1 - \frac{x_q}{x_d} \right) U_1 \cos \theta. \quad (18)$$

Якщо підставити E_{qq} в (17), то у виразі M_p з'являється складова, яка змінюється з подвійною частотою по відношенню до кута θ , що спостерігається і при нехтуванні втратами в r_1 .

При відсутності магнітної асиметрії ($x_d = x_q$, $E_{dq} = E_0$) реактивний момент відсутній. Якщо нехтувати втратами в обмотці якоря ($r_1 = 0$, $\delta = 0$), вираз (17) трансформується у загальновідомий (при $\alpha = 1$) для реактивного моменту:

$$M_p = \frac{3U_1^2}{2\omega_{0H}\alpha^2} \left(\frac{1}{x_q} - \frac{1}{x_d} \right) \sin 2\theta. \quad (19)$$

Четверта складова моменту генерується взаємодією магнітного потоку полюсів статора з наведеними ним струмами в замкненій обмотці якоря – так званий момент динамічного гальмування $M_{\partial z}$. У цьому випадку магнітна система ротора (якірної обмотки) є симетричною відносно полюсів індуктора (статора), і можна скористатися схемою заміщення рис. 2,а, замкнувши накоротко якірну обмотку ($U_1 = 0$), ліквідувавши гілку демпферної обмотки ($r_{\partial o} = x_{\partial o} = \infty$), оскільки остання нерухома відносно полюсів, і замінивши обмотку збудження з опором r_f, x_f джерелом струму $I_f = const$. Скориставшись традиційним підходом ($M_e = P_e / \omega_0$) одержимо відомий вираз моменту динамічного гальмування асинхронної (синхронної) машини при збудженні її постійним струмом

$$M_{\partial z} = \frac{2M_{\kappa\partial}}{s'_{\partial} + s'_{\kappa\partial}} = \frac{2M_{\kappa\partial}}{s'_{\kappa\partial} / s'_{\partial}}, \quad (20)$$

де $M_{\kappa\partial}$ – максимальне (критичне) значення гальмівного моменту,

$$M_{\kappa\partial} = \frac{3I_e^2 x_{ad}^2 \alpha^2}{2(\omega_{0H}\alpha)(x_{ad} + x_1)\alpha} = \frac{3I_e^2 x_{ad}^2}{2\omega_{0H}(x_{ad} + x_1)}, \quad (21)$$

I_e – еквівалентне (за намагнічувальною силою) значення намагнічувального струму трифазної обмотки ротора однофазній обмотці збудження,

$$I_e = k_{cx} I_f; \quad (22)$$

s'_{∂} , $s'_{\kappa\partial}$, β_{∂} , $\beta_{\kappa\partial}$ – відповідно відносне та абсолютне ковзання ротора відносно нерухомого магнітного поля полюсів,

$$s'_{\partial} = \frac{\omega}{\omega_{0i}} = \frac{\omega}{\omega_{0H}\alpha} = \frac{\beta_{\partial}}{\alpha}; \quad s'_{\kappa\partial} = \frac{\omega_{\kappa}}{\omega_{0i}} = \frac{\omega_{\kappa}}{\omega_{0H}\alpha} = \frac{\beta_{\kappa\partial}}{\alpha}; \quad \omega_{0i} = 2\pi f_i / p_n = \omega_{0H}\alpha;$$

ω_{κ} – значення швидкості, при якій механічна характеристика «зламається», тобто при максимальному значенні гальмівного моменту $M_{\kappa\partial}$.

Процеси змінення повного електромагнітного моменту БКМПС (суми всіх його складових) в асинхронному режимі при різних частотах підведених напруг і абсолютних ковзань наведені на рис. 5. Процеси одержані на динамічній моделі БКМПС, приведений в [1]. При моделюванні прийнято живлення обмотки збудження від джерела напруги з номінальним її значенням; швидкість обертання ротора забезпечена незмінною і такою, що відповідає частоті напруги живлення і абсолютному ковзанню; закон змінення напруги якоря $U/f = const$, тобто напруга якоря пропорційна частоті живлення. Процеси змінення моментів показані в квазіусталеному режимі, коли перехідні складові в струмах і потокозчепленнях обмоток загли.

На рис. 5 під відповідними графіками двох періодів пульсацій момента наведені його Фур'є-складові: M_0 – середнє значення (сума асинхронного момента і момента динамічного гальмування), M_1 – перша гармоніка (синхронний момент), M_2 – друга гармоніка (реактивний момент). За процесами бачимо, що синхронний та реактивний моменти у всіх випадках практично однакові. Непостійність цих складових визначається впливом опору якоря і змінності струму збудження, що викликана наведенням в обмотці збудження ЕРС – при живленні ОЗ від джерела напруги в асинхронному режимі струм збудження має і пульсуючу складову. Окрім того, при законі $U/f = const$ точно не забезпечується незмінність потоку якоря. Асинхронний момент (M_0) очікувано збільшується при збільшенні абсолютного ковзання та частоти живлення ротора за рахунок збільшення ЕРС, що наводиться в обмотці та збільшенні потоку при збільшенні напруги і частоти за законом $U/f = const$. При $\alpha = 1$ і $\beta = 0,1$ асинхронний момент практично дорівнює номінальному (для обраної машини $M_n = 1859,9$ Нм), отже при «правильній» організації керування в асинхронному режимі виникнення цього момента може зіграти суттєву роль.

Висновок. Аналіз складових момента БКМПС в асинхронному режимі підтверджує, що для аналізу електромагнітного перетворення енергії в БКМПС можна застосовувати такі ж підходи, як і для синхронної машини – представлення електромагнітного момента сумою складових, кожна з яких визначається різними явищами. Появлення асинхронного моменту повинно враховуватися при формуванні керувань БКМПС в режимах змінення швидкості.

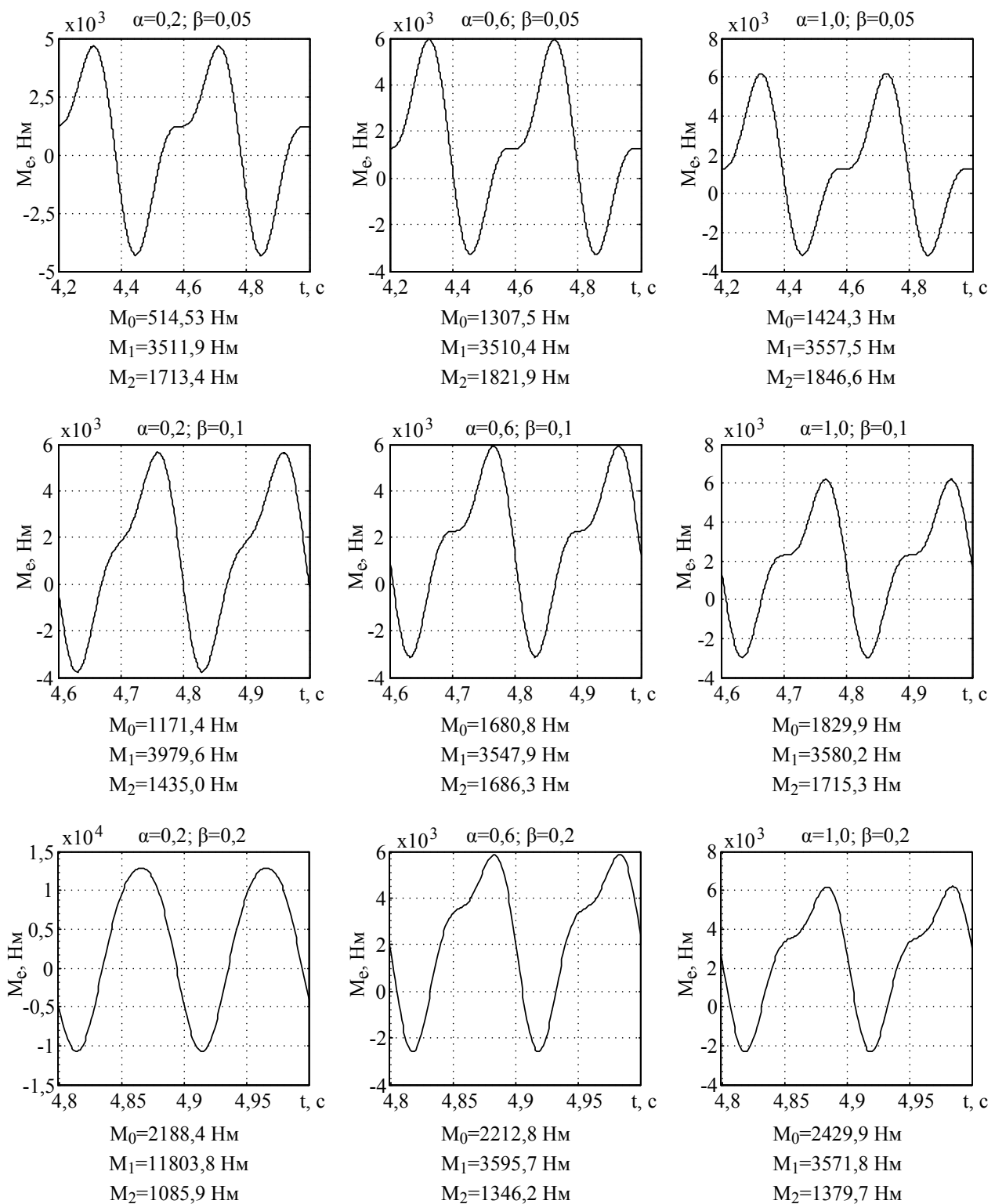

Рис 5. Процеси змінення повного моменту БКМПС в асинхронному режимі

Список літератури: 1. Морозов Д. І. Вентильний двигун постійного струму на базі синхронної машини оберненої конструкції / Д. І. Морозов, І. С. Шевченко // Електротехніка та електроенергетика. – 2014. – № 2. – С. 6-12. 2. Шевченко І. С. Спеціальні питання теорії електропривода. Динаміка синхронного електропривода / І. С. Шевченко, Д. І. Морозов. – К.: Кафедра, 2014. – 276 с.

Bibliography (transliterated): 1. Morozov, D. I., I. S. Shevchenko. "Ventyl'nyj dvygun postijnogo strumu na bazi synhronnoi' mashyny obrbenoi' konstrukcii". Elektrotehnika ta elektroenergetyka. No. 2 (2014): 6-12. Print. 2. Shevchenko, I. S., D. I. Morozov. Special'ni pytannja teorii' elektropryvoda. Dynamika synhronnogo elektropryvoda. Kiev: Kafedra, 2014. Print.

Надійшла (received) 02.08.2015